

*Ватрас В. А.,
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Хмельницького інституту
регіонального управління та права*

ПРО СУТНІСТЬ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Однією з важливих правових категорій у сімейному праві є сімейні правовідносини під якими ми розуміємо конкретний правовий зв'язок, який базується на шлюбі, кровній спорідненості (родинності), усиновленні, інших формах влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, що виникає між їх суб'єктами, які наділені суб'єктивними правами і обов'язками, передбаченими нормами сімейного права.

У дефініції сімейних правовідносин містяться лише їх основні ознаки, що не дає можливості у повному обсязі зрозуміти сутність та юридичну природу цієї важливої правової категорії. Тому спробуємо, використовуючи уже існуючі напрацювання у цьому напрямку, що містяться у творах С.С. Алексєєва, Н.Г. Александрова, С.Ф. Кечекьяна, Ю.К. Толстого, Р.О. Халфіної, В.О. Рясенцева, Г.К. Матвєєва, Є.М. Ворожейкіна, С.Ю. Червоного та ін. сформулювати власне бачення окресленої проблеми.

У чому ж полягає сутність сімейних правовідносин, яка їх юридична природа? Із розв'язанням цієї проблеми буде досягнута мета нашого дослідження. Відповіді на поставлені питання ми отримаємо після з'ясування специфіки сімейних правовідносин, порівняно з іншими видами галузевих правовідносин, та з'ясувавши їх характерні ознаки. У першу чергу, необхідно вирішити питання: сімейні правовідносини є особливим видом правовідносин чи частиною якогось виду галузевих правовідносин, наприклад цивільно-правових, які за юридичною природою є подібними з сімейними правовідносинами. Необхідно зазначити, що за своєю природою сімейні правовідносини є різноманітними і у той же час неоднорідними, що дає право відстоювати їх самостійність. Неоднорідність сімейних правовідносин показує Є.М. Ворожейкін на прикладі порівняння між собою аліментних правовідносин і правовідносин між батьками і дітьми¹.

Слід визнати, що усім різновидам сімейних правовідносин властиві загальні ознаки, що характеризують їх разом, одночасно як особливий вид суспільних відносин². Тобто, на основі формулювання загальних ознак, які властиві усім сімейним правовідносинам, ми можемо вести мову про сімейні правовідносини як особливий вид правовідносин.

Об'єднує всю систему сімейних правовідносин **мета**, задля досягнення якої вони виникають. На нашу думку, такою метою є створення та зміцнення сім'ї як соціального інституту та союзу конкретних, що і підкреслює ч. 2 ст. 1 Сімейного кодексу України (СК). Жоден інший вид правовідносин не має вказаної мети, окрім сімейних. Тому ми не поділяємо позицію Є.М. Ворожейкіна, який, визначаючи мету сімейних правовідносин, зазначає, що всі суспільні відносини, які входять до сфери шлюбу та сім'ї, мають у кінцевому рахунку єдину мету, єдине соціальне призначення: «воспроизводство личности человека»³. Вважаємо, що неприпустимим у сімейних правовідносинах є вживання терміну «воспроизводство» або виробництво особистості людини, оскільки воно зводиться до суто біологічного процесу – дітонародження. Навіть з обмовкою

¹ Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. – М.: Юридическая литература, 1972. – С. 13.

² Там само. – С. 13.

³ Там само. – С. 13.

щодо виробництва особистості як соціальної істоти, а не біологічної, ми все одно факт народження і виховання дитини порівнюватимемо з процесом виробництва певних матеріальних благ. У даному випадку, мову слід вести не про “виробництво” особистості як соціальне призначення сімейних правовідносин, а про формування особистості у сім’ї, відстежуючи роль вказаного соціального інституту у набутті людиною, яка народилася, створила або прийшла у сім’ю соціальних якостей, поступовий процес перегворення її у особистість та індивідуальність, завдячуючи тому сприятливому мікроклімату, який формується виключно у сім’ї.

Мета і соціальне призначення сімейних правовідносин дозволяють з’ясувати не лише їх правову природу, а й виокремити їх специфічні ознаки, у яких проявляється сутність сімейних правовідносин.

1. Основною характерною ознакою сімейних правовідносин є специфічний суб’єктний склад, який відзначається такими характеристиками, як стабільність та стійкість. Стабільність та стійкість суб’єктного складу, тобто того кола учасників сімейних правовідносин, яких закон наділяє сімейними правами та покладає на них сімейні обов’язки, проявляється у тому, що він конкретно визначений законом⁴. Більше того, ця теза не спростовується, а підтверджується законодавцем. Зокрема у ст. 2 СК “Учасники сімейних відносин, які регулює Сімейний кодекс України”, міститься вичерпний перелік осіб, які є суб’єктами сімейних правовідносин⁵. На специфічний суб’єктний склад як ознаку сімейних правовідносин вказує і Є.М. Ворожейкін, підкреслюючи, що однією із найважливіших ознак сімейних правовідносин має бути названий специфічний склад їх суб’єктів⁶. Але варто вказати, що, ведучи мову про вказану ознаку як “одну із найважливіших”, цей вчений чомусь відносить її до інших специфічних особливостей сімейних правовідносин, а не до основних⁷. Також особливістю суб’єктного складу є те, що суб’єктами як сімейного права, так і будь-якого сімейного правовідношення є виключно фізична особа, а не фізична і юридична, як зазначають деякі автори⁸. Специфіку суб’єктного складу сімейних правовідносин вдало підкреслює Я.М. Шевченко: “Сімейно-правове регулювання визначає ту частину правового статусу особи, яка стосується її положення в суспільстві як члена сім’ї з усіма наслідками, що звідси випливають”⁹. Далі, продовжуючи думку, нею виділяється домінуюча ознака суб’єкта сімейних правовідносин – його перебування в сім’ї¹⁰. Дійсно, виключна пов’язаність із сім’єю, створення та зміцнення сім’ї є головним завданням кожного суб’єкта сімейних відносин, що і відрізняє останні від інших галузевих правовідносин. Вважаємо, що саме специфічний суб’єктний склад є визначальною, основоположною ознакою сімейних правовідносин (звісно, окрім мети та соціального призначення), яка дозволяє вести мову про сімейні правовідносини як окремий вид галузевих правовідносин. Як правову аксіому слід сприймати тезу про немислимість існування будь-яких суспільних відносин як відносин між людьми, у тому числі і правовідносин як різновиду суспільних відносин без наявності уповноваженого та зобов’язаного суб’єкта.

⁴ Муратова С.А. Семейное право. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 31.

⁵ Див.: Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р. – К.: Істина, 2002.

⁶ Ворожейкин Е.М. Цит праця. – С. 68.

⁷ Там само.

⁸ Так, наприклад, С.А. Муратова вважає, що у договорі про патронат орган опіки і піклування, який виступає стороною за даним договором може визнаватися повноправним суб’єктом сімейних правовідносин (Муратова С.А. Семейное право. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 31).

⁹ Шевченко Я.М., Кучеренко І.Н., Мусіяка В.Л., Штефан М.І. Охрана прав и интересов личности: гражданско-правовой аспект / Под. ред. Я.Н. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 49.

¹⁰ Там само. – С. 55.

2. З ознаки, яка вказує на специфіку суб'єктів сімейних правовідносин, плавно випливає інша, не менш важлива риса – особистий характер правовідносин, які виникають між суб'єктами. Вказану ознаку виділяють майже усі науковці, які під тим чи іншим кутом зору досліджували сімейні правовідносини. Так, В.О. Рясенцев зазначає: “Внаслідок того, що сім'я являє собою порівняно вузьке коло осіб, а сімейне право регулює лише відносини між ними, сімейні правовідносини відрізняються суворо особистим характером”¹¹. Про особисто-правовий характер сімейних правовідносин веде мову Г.К. Матвеев¹². Дану ознаку виділяють і дореволюційні науковці. Так, І.А. Загоровський пише: “Сімейні права ставлять в певну особисту залежність одного члена сім'ї від іншого і створюють певне положення для них”¹³. Підтримуємо цілком аргументовану позицію Є.М. Ворожейкіна про те, що особисто-довірчий характер у взаємовідносинах учасників сімейного правовідношення – це його властивість, обумовлена природою самого сімейного правовідношення¹⁴. По-перше, особистий характер сімейного правовідношення зумовлений його суб'єктним складом, який формується виключно з фізичних осіб – біосоціальних істот, а точніше особистостей, яких об'єднує не певний майновий інтерес, а бажання пов'язати себе особистими відносинами, які ґрунтуються на повазі, коханні як “прояві духовного світу людини”¹⁵, що проявляється як у фізичному (статевому), так і внутрішньому (соціально-духовному) потязі. Не даремно російський класик відмічав, що в основі сімейних відносин лежать: «потребности физической природы и нравственного чувства»¹⁶. По-друге, сфера, у якій компактно почувають себе суб'єкти сімейних правовідносин, є закритою для громадськості, що підкреслює її особистий характер, тобто такий, який належить виключно конкретним особам, а не є всезагальним надбанням. Недаремно і Конституція (ст. 32), і СК (ст. 7) забороняють втручання у особисте і сімейне життя фізичної особи. По-третє, проявом особливостей особистого елемента у сімейних правовідносинах є їх довірчий характер. Це означає, що сімейні правовідносини будуються на взаємній довірі їх учасників. Втрата довіри є причиною спочатку псування відносин у сім'ї, а згодом може призвести і до її розвалу, а відповідно й до припинення сімейних правовідносин між суб'єктами. Наприклад, наслідком втрати довіри між подружжям є ревності, постійні підозри у подружній зраді, що у кінцевому результаті може призвести до розірвання шлюбу. По-четверте, особистий характер сімейних правовідносин відслідковується у їх меті (створенні та зміцненні сім'ї як особистого немайнового блага, що позбавлене майнового змісту в силу своєї природи – не засобу для отримання матеріальної вигоди, а форми особистісно-довірливих відносин) та соціальному призначенні (формуванні особистості як повноцінного члена сім'ї, яка і є ініціатором виникнення особистих відносин з іншою чи іншими особами).

3. Тісно пов'язана із ознакою особистого характеру сімейних правовідносин ознака, що вказує на невідчужуваність сімейних прав та обов'язків. Це означає, що сімейні права та обов'язки настільки тісно пов'язані з особою, яка ними наділена, що не можуть бути передані іншими особам ані добровільним (купівля-продаж, дарування, міна), ані примусовим шляхом, за винятком застосування такої сімейно-правової санкції, як позбавлення батьківських прав. Причому у разі її застосування особа втрачає виключно сімейні права, а не обов'язки, так як за

¹¹ Рясенцев В.А. Семейное право. – М.: Юрид. лит., 1971. – С.13.

¹² Матвеев Г.К. Советское семейное право. – М.: Юрид. лит., 1978. – С. 45.

¹³ Загоровский И.А. Курс семейного права. – Одесса, 1902. – С. 2-3.

¹⁴ Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 53.

¹⁵ Тугаринов В.П. Личность и общество. – М.: Мысль, 1965. – С. 163.

¹⁶ Загоровский И.А. Курс семейного права. – Одесса, 1902. – С. 2-3.

нею зберігається обов'язок утримувати дитину (ч. 2 ст. 166 СК). Ознаку невідчужуваності сімейних прав та обов'язків більшість науковців виділяє як самостійну. Так наприклад, В.С. Гопанчук, характеризуючи специфіку сімейних правовідносин, зазначає, що сімейні права та обов'язки не можна відчужувати, передавати, купувати, продавати або дарувати¹⁷.

4. Наявність такої важливої ознаки, як родинність, надає сімейним правовідносинам статусу специфічності та самобутності. Наявність родинних зв'язків між особами є тією рисою, яка може дати однозначну відповідь про наявність чи відсутність між особами сімейних правовідносин. Проте саме поняття родинності є неоднозначним і досить дискусійним у юридичній науці, оскільки вчені вкладають у нього різний зміст. Переважно родинність розглядається як кровний зв'язок між особами, що походять одна від одної або ж від спільного пращура¹⁸. Зрозуміло, що родинність є біологічною категорією, але у той же час вона набуває правової форми, коли розглядається як підстава виникнення сімейних прав та обов'язків між суб'єктами, які нею пов'язані. Набуваючи правової форми, родинність, поряд із біологічними ознаками, поповнюється і соціальними. Процес соціалізації категорії родинності у сімейному праві призвів до її подвійного розуміння у науці, що зумовило виділення двох видів родинності:

1) Родинність слід розглядати як зв'язок осіб, які мають лише кровну спорідненість, тобто у такому випадку відносини родинності будуть мати місце лише у разі біологічного зв'язку між особами, що походять один від одного чи спільного пращура. Значення кровної спорідненості полягає у тому, що її наявність є вирішальним чинником у встановленні факту наявності між суб'єктами сімейних правовідносин. Можна вести мову про наявність специфічної правової презумпції у сімейному праві – презумпції кровної спорідненості. Її сутність полягає у тому, що не потрібно доводити факт наявності між особами сімейних правовідносин, якщо доведено між ними біологічний зв'язок, тобто наявність кровної спорідненості. Про наявність вказаної презумпції опосередковано веде мову Є.М. Ворожейкін: "Кровна спорідненість у якості юридичного факту обов'язково виступає тільки при умові реєстрації акта родинності. В ряді випадків кровна спорідненість породжує безпосередні правові зв'язки без будь-якої реєстрації"¹⁹. Так, наприклад, немає потреби реєструвати факт наявності кровної спорідненості між дідом і внуком, рідним братом і сестрою. У їх відносинах присутність кровної спорідненості презюмується.

2) Родинність заснована не на кровній спорідненості осіб, а на правовому зв'язку, тобто родинність має здебільшого соціальні риси. Даний погляд розвивав ще відомий прибалтійський правознавець Я.Р. Веберс, який зазначав, що спільність крові сама по собі значення може не мати²⁰. І дійсно, якщо вести мову про батьків і дітей, братів і сестер, то домінує у таких правовідносинах як підстава їх виникнення факт наявності кровного споріднення між окресленими особами, їх походження від спільного пращура. Що ж робити у тому випадку, коли підставою виникнення сімейних правовідносин буде виступати реєстрація шлюбу чи рішення суду про усиновлення? У цій ситуації біологічний зв'язок між подружжям чи усиновителями і усиновленим відсутній. Але є спільність соціальна, яка законом щодо комплексу прав та обов'язків прирівнюється до зв'язку, що виникає між кровноспорідненими особами.

¹⁷ Сімейне право України / За ред. В.С. Гопанчука. – К.: Істина, 2002. – С. 13.

¹⁸ Див.: Рясенцев В.А. Семейное право. – М.: Юрид. лит., 1971. – С.55; Украинский советский энциклопедический словарь: в 3-х т. / Отв. ред. А.В. Кудрицкий. – К.: 1989. – Т.3. – С. 79.

¹⁹ Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 38.

²⁰ Веберс Я.Р. Понятие родства как основания возникновения прав и обязанностей. // Вестник МГУ. Серия Право. – 1962. – № 4. – С. 30.

Чи вправі ми вести мову про наявність відносин родинності між подружжям або усиновителем і усиновленим? На нашу думку, можемо. Незалежно від того, чи базується виникнення сімейних правовідносин на факті кровного споріднення чи соціального, між особами виникає сімейний зв'язок. Вони створюють сім'ю, а тому, на нашу думку, на них поширюється правовий режим родинності, оскільки право більше цікавиться не біологічним критерієм (хоча він також відіграє не останнє місце), а зв'язком правовим, такого роду зв'язком, який пов'язує суб'єктів шляхом наділення їх правами та покладенням на них обов'язків. Тому по відношенню до подружжя, усиновителів та усиновлених ними дітей ми можемо застосовувати таке поняття, як соціально-сімейна родинність, яка об'єктивно співіснує із родинністю біологічною.

Слід відмітити, що наявність факту родинних стосунків має значення і у інших галузях права: цивільному - під час спадкування; трудовому – у разі перебування у трудових відносинах між родичами, які підпорядковані між собою по службовій драбині; кримінальному – щодо наділення суб'єктів правом не свідчити проти близьких родичів; процесуальних, в частині оцінки свідчень близьких родичів на користь позивача та відповідача. Але у вказаних галузях права родинність не слугує підставою виникнення правовідносин між суб'єктами, виконуючи допоміжну роль, на відміну від сімейного права, де місце її чи не вирішальне як у теорії, так і на практиці.

5. Сімейним правовідносинам характерна така риса, як безоплатність. Це означає, що виникнення, зміна або припинення сімейних прав та обов'язків не залежать від передачі майна або сплати грошових коштів на користь того чи іншого суб'єкта сімейних правовідносин. Це підкреслювали у свій час відомі класики сімейного права²¹. Ознака безоплатності взагалі не властива сімейним правовідносинам, які будуються на принципах взаємопідтримки, поваги та спільності вирішення справ. Більшість сімейних правовідносин взагалі не вимірюється у грошовому еквіваленті, за винятком аліментних зобов'язань. Проте соціальне призначення останніх полягає не у набутті права власності на грошові кошти, що сплачуються на користь того чи іншого суб'єкта сімейних правовідносин, а на примусове виконання добровільно невиконаного сімейного обов'язку. На нашу думку, унікальність сімейних правовідносин і полягає у тому, що вони не вимірюються у грошовому еквіваленті, ставлячи перед собою іншу, більш важливу мету – створення та зміцнення сім'ї як соціального інституту та як союзу конкретних осіб, про що уже неодноразово підкреслювалось у нашій праці.

6. Сімейним правовідносинам властивий тривалий характер, який підкреслює їх суспільну важливість. У той час, коли інші галузеві правовідносини, наприклад цивільно-правові, характеризуються конкретизацією строків, термінів, від яких залежить належне виконання зобов'язань, сімейні правовідносини, у більшості випадків, не мають визначених часових меж²². Так, скажімо ми не можемо обумовити певним строком тривалість подружніх або аліментних правовідносин. Навіть такі інститути сімейного права, як шлюбний, сімейний договір, договір про патронат, не виділяють терміну дії як істотну умову. Безумовно, сторони вправі припинити вказані договірні відносини шляхом розірвання, але при укладенні дані правочини розраховуються на визначений строк.

7. Підставою виникнення сімейних правовідносин є специфічні юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення сімейних правовідносин. На цю ознаку вказує Г.К. Матвєєв: "Сімейні правовідносини

²¹ Див.: Бошко В.І. Очерки советского семейного права. – М., 1952.; Рясенцев В.А. Семейное право. – М.: Юрид. лит., 1971.

²² Муратова С.А. Семейное право. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 31.

виникають не із звичайних юридичних фактів, характерних для цивільних правовідносин (одностороння угода, договір, делікт), а з таких своєрідних юридичних фактів, як шлюб і родинність, материнство і батьківство, усиновлення і патронат²³. Специфіка юридичних фактів у сімейному праві полягає у тому, що для їх настання, як правило, потребується фактичний склад (сукупність юридичних фактів). Так, С.А. Муратова зазначає, що для усиновлення дитини необхідне волевиявлення усиновителя і другого з подружжя, згода батьків або осіб, що їх замінюють, згода дитини та рішення суду²⁴. Важливе місце в системі юридичних фактів у сімейному праві займають юридичні факти-стани, які являють собою події тривалого характеру (родинність, вагітність, перебування у шлюбі тощо). Отже, юридичні факти у сімейному праві є специфічними і надають можливість ще раз вказати на самостійний характер сімейних правовідносин.

8. Характерною рисою сімейних правовідносин є специфічність санкцій, які застосовуються у сімейному праві. Сімейно-правові санкції містяться у правових нормах і спрямовуються на захист сімейних прав та інтересів. Вони істотно відрізняються від санкцій, що застосовуються в інших галузях права. Наприклад, їм не властивий компенсаційний (майновий) характер цивільно-правових санкцій, а саме відшкодування завданої шкоди у вигляді прямих збитків та упущеної вигоди, сплата неустойки тощо²⁵. У сімейному праві домінують санкції особистого характеру, на чому наголошують В.Ф. Яковлев, Г.К. Матвеев, В.О. Рясенцев, Ю.С. Червоний та інші вчені²⁶. До них належать: позбавлення батьківських прав, відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, визнання шлюбу недійсним тощо.

9. Сімейним правовідносинам притаманна, поряд із присутністю низки диспозитивних норм, наявність загальнообов'язкових правил поведінки, що базуються на принципі імперативності. Це цілком обґрунтовано, оскільки враховується виняткова важливість для суспільства сім'ї як первинної базисної одиниці нашої держави. Так, Ю.С. Червоний підкреслює: "Дозвільність полягає у тому, що сімейне право наділяє громадян правовими засобами для задоволення їх потреб і інтересів, але зміст цих прав визначається імперативно. Імперативний характер приписів дозволяє сімейному праву однозначно виділяти основи побудови сімейних відносин, виключаючи залежність цих основ від свавільних рішень чи угод учасників сімейних відносин"²⁷. На нашу думку, поєднання у правовому регулюванні сімейних відносин засад диспозитивності та імперативності не лише підкреслює їх унікальність та своєрідність, але сприяє реалізації завдань сімейного законодавства, застосовуючи у необхідних випадках як дозвіл, так і примус. Тому неможливо погодитись з авторами, які до специфічних рис сімейних правовідносин відносять лише імперативність без наголошення на оптимальному поєднанні обох методів правового регулювання²⁸.

10. Наявність спеціального кодифікованого нормативно-правового акта, що регулює сімейні відносини, також вказує на специфіку сімейних правовідносин, оскільки сама держава

²³ Матвеев Г.К. Советское семейное право. – М.: Юрид. лит. – 1978. – С. 44-45.

²⁴ Муратова С.А. Семейное право. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 32.

²⁵ Див.: Цивільне право України / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002.

²⁶ Див.: Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. – Свердловск, 1972.; Матвеев Г.К. Советское семейное право. – М.: Юрид. лит. – 1978; Рясенцев В.А. Семейное право. – М.: Юрид. лит. – 1971; Червоний Ю.С. Понятие и особенности семейных правоотношений // Суспільство. Держава. Право. Цивільне право. – 2002. - №1.

²⁷ Червоний Ю.С. Понятие и особенности семейных правоотношений // Суспільство. Держава. Право. Цивільне право. – 2002. - №1. – С. 19.

²⁸ Рясенцев В.А. Семейное право. – М.: «Юридическая литература». – 1971. – С. 13.

у такому випадку підкреслює їх значення для суспільства. Таким нормативним актом є Сімейний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 10 січня 2002 року. Йому передували також кодифікації сімейного законодавства у формі Кодексів: Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р., Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР від 30 травня 1926 р., Кодекс законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку від 1919 р.²⁹. Історично склалося, що, починаючи з 1919 р., сімейні відносини регулювалися Сімейними кодексами. Є.О. Харитонов, зазначає, що наявність у правовій системі Сімейного кодексу є перемогою Східної (Візантійської) традиції права³⁰. Це свідчить про те, що Україна як і більшість країн рецепіювала Візантійську гілку римського приватного права, що і проявилось у наявності окремих Сімейних кодексів. Прикладом, окрім України, може слугувати Польща. Отже, наявність окремого кодифікованого нормативно-правового акта – Сімейного кодексу – не лише данина радянській правовій системі, а й історично зумовлений факт рецепції римського приватного права, що свідчить про специфіку сімейних правовідносин в правовій системі України.

11. Неможливо обминути і процесуального моменту у нашому питанні, який є засобом втілення у життя матеріальних сімейно-правових норм. У цивільному процесі вирішення сімейних спорів займає особливе місце, оскільки істотно відрізняється від порядку розгляду інших цивільних прав. Істотно різниться і виконавче провадження по сімейних справах. Так, у справах про розірвання шлюбу обов'язковою є присутність обох сторін, не допускається участь таких суб'єктів цивільного процесу, як треті особи тощо³¹. Це підтверджує значення сімейних спорів у судовій практиці та їх специфіку у цивільному судочинстві, що опосередковано підкреслює особливість сімейних правовідносин як окремого виду галузевих правовідносин.

12. Безумовно, такій галузі права, як сімейне право, а відповідно і сімейним правовідносинам властивий елемент моральності. Це означає, що норми сімейного права тісно переплітаються із нормами моралі. Так, відомий український вчений Г.К. Матвеев зазначає, що сфера сімейно-шлюбних відносин регулюється в соціальних умовах не тільки правом, а й мораллю³². Це проявляється у законодавчому закріпленні таких моральних норм як “побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові і поваги, взаємодопомоги і суспільства” (ч. 2 ст. 1 СК); “сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства” (ч. 9 ст. 7 СК) тощо. Не будемо давати правову оцінку доцільності закріплення на рівні СК цілої низки моральних норм, але варто підкреслити, що сімейні правовідносини завжди межуватимуть із моральними відносинами суспільства, на яких базується сім'я. Але із впевненістю можемо констатувати той факт, що у жодній галузі права, окрім сімейного норми моралі і права так тісно не пов'язані між собою, що є ще однією специфічною рисою сімейних правовідносин.

Вчені виділяють ще цілу низку ознак сімейних правовідносин, як-от: обов'язок їх здійснення володільцем сімейних прав, неможливість їх припинення здійсненням прав і виконанням обов'язків, їх нерозривність з особистістю носія тощо. Але у даній ситуації ми поділяємо позицію

²⁹ Див.: Матвеев Г.К. История брачно-семейного законодательства Украинской ССР. – К., 1960.

³⁰ Див.: Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: східна традиція. – Одеса, 2000; Харитонов Є.О. Новий Цивільний кодекс України як кодекс “пасіонарного” типу // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. - №2.

³¹ Див.: Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 // Постанови Пленуму ВСУ. – К., 2000.

³² Матвеев Г.К. Советское семейное право. – М.: Юрид. лит. – 1978. – С. 46.

Є.М. Ворожейкіна, який зазначає, що вказані ознаки є складовими специфічного суб'єктного складу, особистого характеру чи інших вказаних вище ознак³³.

Слід зазначити, що у повному обсязі специфіку сімейних правовідносин ми можемо зрозуміти лише розглядаючи усі ознаки в сукупності. Ознаки сімейних правовідносин дають нам можливість не лише відмежувати їх від суміжних галузевих правовідносин, а й підкреслюють їх сутність та природу.

Отже, в результаті комплексного дослідження сімейних правовідносин можна зробити такі висновки:

1. Сімейні правовідносини є самостійним видом галузевих правовідносин, про що свідчить їх мета, соціальне призначення та характерні ознаки, виділення яких дає можливість зрозуміти сутність та юридичну природу сімейних правовідносин.

2. Особливе місце серед елементів сімейних правовідносин посідають їх суб'єкти, без яких неможливе ані виникнення, ані зміна, ані припинення сімейних правовідносин. Крім цього, сімейним правовідносинам, окрім особистого, притаманний безоплатний та тривалий характер, сімейні права та обов'язки є невідчужуваними, а підставою їх виникнення є специфічні юридичні факти.

3. Виокремлення специфічних ознак, з'ясування сутності та юридичної природи сімейних правовідносин, дасть можливість продовжити наші наукові розвідки у напрямку дослідження елементів сімейних правовідносин: суб'єктів, об'єктів, змісту та підстав їх виникнення зміни і припинення.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького інституту регіонального управління та права
(протокол № 2 від 7 листопада 2003 року)*

*Штефан А.С.,
аспірантка Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ЗА ПОЗОВАМИ ДО ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ Й РЕПУТАЦІЇ

Проблема доказів і доказування у справах за позовами до засобів масової інформації про захист честі, гідності й репутації на сьогодні є досить гострою: матеріали судової практики у справах розглядуваної категорії свідчать про значну кількість судових рішень, що скасовуються саме через неповне з'ясування обставин справи та недоведеність фактів, що мають значення для правильного вирішення справи. Тому дослідження доказів у справах за позовами до засобів масової інформації про захист честі, гідності й репутації матиме не лише теоретичне, а й практичне значення, адже доки існуватиме судовий розгляд цивільних справ, доказування та його проблематика залишатимуться актуальними.

³³ Див.: Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР. – М.: Юрид. лит, 1972.